

ÂYANZADE NAMIK EKREM (1878-1917)'İN MAÂRİF ADLI RİSALESİNE GÖRE II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ BAŞLARINDA OSMANLI DEVLETİ'NDE MAÂRİFİN DURUMU

THE SITUATION OF EDUCATION IN OTTOMAN EMPIRE AT THE BEGINNING OF THE 2ND CONSTITUTIONAL PERIOD ACCORDING TO ÂYANZADE NAMIK EKREM'S (1878-1917) BOOKLET NAMED MAÂRİF

İbrahim Caner TÜRK¹

ÖZET: Osmanlı Devleti'nde yenileşme hareketleriyle eğitim-öğretim işleri bir devlet görevi haline geldi. Tanzimat döneminde nitelik ve nicelik bakımından gelişme gösterildi. II. Abdülhamid döneminde ise reformlar devam ettirildi ve eğitim sistemi daha da merkezileştirilerek kontrol artırıldı. II. Meşrutiyet dönemiyle birlikte ise söz ve yazı özgürlüğüyle eskinin uygulamalarına eleştiriler getirildi. Eğitim sistemine eleştiri getirenlerden birisi de dönem eğitimcilerinden Âyanzade Namık Ekrem (1878-1917) idi. "Maârif" adlı risalesinde mevcut uygulamaları eleştirmekteydi. Buna göre bir milletin varlık ve ilerleme sebebi maârifdir. Osmanlı ulusu ilerlemeye açık bir toplum olmasına karşın ve bunun maârifle desteklenmesi mümkün olmasına karşın aksi uygulamalarla karşı karşıya kalmaktadır. Halk ilim ve marifetden, medeniyetten bi-haber. İdareciler buna kayıtsız. İltimasla öğretmen atanmakta. Öğretmen maaşları geçinemeyecek kadar düşük. Mektep görmemişler dahi öğretmen olabiliyor. Bu yolsuzluklar, fenalıklar doğuruyor ve maârifi bozuyor, ülkeyi mahvediyor. II. Abdülhamid dönemi maârifinin en çok tenkit edilen tarafı ilgili bu risalede de gösterildiği üzere nitelik yönüdür. Nitekim problemler çözüme ulaştırılmadan daha sonraki yıllara aynen devredilmiştir.

Anahtar sözcükler: Osmanlı Devleti, II. Meşrutiyet dönemi, Maârif

ABSTRACT: Education became a government task with reform movements in Ottoman Empire. It made progress in terms of quality and quantity in Tanzimat period. The reforms went on during Abdülhamid II period and the education system was made more centralized and the control was increased. Freedom to speak and write and old practices were criticized with the 2nd constitutional period. One of those who criticized the education system was Âyanzade Namık Ekrem (1878-1917), one of the educators of the period. He criticized the current implementations in his booklet named "Maarif (Education)". Accordingly, education leads to the existence and development of a people. Though Ottoman People was open to develop and it was possible to be supported by education, there were contrary implementations. People were unaware of science and skill, and civilization. The governors remained unresponsive to those. Teachers were appointed with favoritism. The salary of teachers was too low that they couldn't make a living. Even those who didn't receive training could be teacher. Those malpractices caused the bitter fruits, spoiled the education, and ruined the country. The most criticized side of the education during Abdülhamid II period is quality, as it is shown in that booklet. Thus, the problems weren't solved and even they went on in the same way in later years.

Keywords: Ottoman Empire, 2nd Constitutional period, Maârif (Education)

¹ Yrd.Doç.Dr. Erzincan Üniversitesi, Üzümlü MYO, Erzincan, Türkiye, icanerturk25@hotmail.com

1. GİRİŞ

1.1. II. Meşrutiyet Öncesi Osmanlı Maârifi

XIX. yüzyıl ortalarına kadar Osmanlı Devleti'nde eğitim-öğretim faaliyetleri, Selçuklularda olduğu gibi devletin görev alanı dışında tutulmuştu. Dini bir vecibe ve hayırlı bir iş olarak düşünülen(Akkutay, 1984, s.15) ve Osmanlı fikir, kültür ve düşünce hayatında önemli bir rol oynayan eğitim kurumları, vakıflar yoluyla tesis edilmişti.(Kazıcı, 2003, s.83)

Geleneksel eğitim kurumları içinde sadece askeri eğitim ve yöneticilerin eğitiminin devlet eliyle yapıldığı Osmanlıda XVIII. yüzyıl yenileşme hareketleri arasına eğitimin de girmesiyle, eğitim ve öğretim işleri bir devlet görevi haline gelmiş ve bir devlet politikası niteliği kazanmıştı.(Akkutay, s.16)

Modern anlamda eğitim-öğretim kuruluşlarının teşkilinde II.Mahmud'un kendisinden öncekilerden daha cesur ve şumüllü faaliyette bulunduğu görülmektedir. O, devletin eski gücüne batının teknik, ilim ve düşüncesinin elde edilmesiyle ulaşılabilineceği kanaatindeydi. Dolayısıyla devlet, medrese-mektep çekişmesinde tercihini mektepten yana kullandı. Bunu gören medrese ise, kabuğuna çekildi.(Kodaman ve Saydam, 1992, s.476)

Tanzimat Fermanı'nda her sahada reformlar yapılması istendiği halde eğitimden söz edilmemiştir. Ancak bu Tanzimatçıların eğitimle ilgilenmedikleri anlamına gelmez. Nitekim tasarlanan yenilikleri uygulayacak elemanlara gereksinimleri oldukça çeşitli eğitim kurumları açtılar. Ve bunları gerek nitelik gerekse nicelik bakımından geliştirmeye çalıştılar. Böylece eğitim reformu giderek genel reformların ayrılmaz bir parçası oldu.(Bilim, 2002, s.148; Ergin, 1977, s. 418; Sakaoğlu, 1993, s. 71)

Yeni açılan okulların ihtiyaçları, eğitimin çok daha geniş kapsamlı teşkilatlandırılmaya ihtiyaç göstermesi sebebiyle 17 Mart 1857'de kabineye dâhil olan bir nazırın başkanlığında Maarif-i Umumiye Nezareti kuruldu. İlk nazırlığa Sami Abdurrahman Paşa, müsteşarlığa meşhur tarihçi Hayrullah Efendi tayin edildiler.(Kodaman ve Saydam, s.478; Mahmud Cevad, 2002, s. 58, Unat, 1964, s.20)

1869 yılında ise uzun süren bir çalışmanın sonunda, maarif idare ve teşkilatını kanuni hükümlere bağlayan ve teşkilat yapısında önemli yenilikler yapan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi yayınlandı. İstanbul'da ve taşrada teşkilat düzenlendi.(Kodaman, 1999, s. 22-23; Kodaman ve Saydam, s.479)

II.Abdülhamid döneminde, modern eğitim sisteminin bütün kademelerinde Tanzimat Dönemi'nde başlatılan reform girişimlerinin ciddi biçimde devam ettirildiği, eğitim sisteminin de daha da merkezileştirilerek kontrolün artırıldığı görülmektedir.

Nitekim 1876 Anayasası, zorunlu ve ücretsiz temel eğitimi, bir dereceye kadar modernize olmuş ve merkezleşmiş eğitim sistemi modelini teyit ediyordu.(Cihan, 2004, s. 216) Okuma-yazma oranı bir önceki döneme göre üç kat artmış, ortaöğretimde birçok alanda okullar açılmıştır.

II.Abdülhamid rejiminin güçlenmesiyle birlikte devlet, eğitimde dini ve otoriter değerleri vurgulamak suretiyle ayrılıkçı hareketlerle de savaşıma çalıştı. Söz konusu gelişme Bab-ı Ali'nin bundan böyle Müslüman nüfus üzerinde Osmanlı Devleti'nin ideolojik temellerini güçlendirmek üzere kullandığı eğitimde sosyal disiplinizasyon geleneğinin yeniden güç kazandığının bir belirtisiydi. Önceki on yıllarda esas olarak ibadet kuralları ya da geleneksel ahlakın öğretilmesi türünden daha genel İslami değerlerin aşılmasına önem verilirken,

II.Abdülhamid devrinde bunlardan başka, siyasî ve dînî sadakatın başlıca kaynağı olarak halife-sultan ve siyasî ve dînî kimliğin yegane birleştirici ögesi olarak İslam cemaati öne çıkarılmıştır. Devlet okul müfredatları 1880, 1891-1892, 1901 ve 1904 reformlarıyla söz konusu çizgide şekillendi.(Somel, 2010, s. 227-228)

1.2. II. Meşrutiyet Dönemi Başlangıcında Osmanlı Devleti'nde Maârif Manzarası

Genç subayların gerçekleştirdiği II.Meşrutiyet devrim hareketine, kısa bir zaman sonra Avrupa'dan gelen aydınlar da katılır. Sürgün edildikleri yahut kaçtıkları yerlerden teker teker İstanbul'a gelir; dernekler, siyasi partiler, gazeteler kurarak memleket idaresinde seslerini duyurmaya başlarlar. Devir, söz ve yazı özgürlüğü getirerek başladığı için Osmanlı Devleti'nde görülmemiş derecede çeşitli ve hür bir fikir ve yazın hayatı belirir.(Başgöz ve Wilson, 1968, s.43)

II.Meşrutiyet'in temel sloganı "Devletin yıkılışını ancak eğitim kurtarır." Olmuştur. Programlar yenilenmiş, okullara ilk kez siyasal konuları da içeren dersler konmuş, kızların ve kadınların eğitimi "göstermelik" olmaktan kurtarılmaya çalışılmış, eğitim metodlarının ezberci alışkanlıklardan kurtarılıp, o günkü deyimle "teşkifi ve ayani" (gözleme ve araştırmaya dayanan) kılınmasına çalışılmıştır.

İttihat ve Terakki Fırkası'nın siyasi programının 42. Maddesi, bizde ilk kez eğitimi hedef göstermekteydi: "Kanun-i Esasî'de açıklandığı gibi Osmanlı ulusunun, siyasi eğitim ve olgunluğunun ortak bir ülkü ile sağlanması, programların ileri memleketlerdeki gibi ortaokul öğretimini de kapsayacak biçimde düzenlenmesi". Yine Emrullah Efendi'nin yeniliğin Darülfunun'dan başlaması gerektiğini ifade eden "Tuba Ağacı Nazariyesi" ve buna itirazlar, özellikle Satı Bey'in, ilkokulu, ortaokulu, lisesi olmayan bir memlekette, Darülfununun da olmayacağını ileri sürmesi, yine Meşrutiyet'in ancak öğretmenlerin çabaları ile topluma mal edilebileceği fikirleri dönemin önemli görüşleridir.(Sakaoğlu, s.126)

Nitekim matbuatta Âyanzade ve Birecikli Namık Ekrem ismiyle tanınmış, devrinde pek çok aydın gibi memleket meselelerine kafa yormuş dönem eğitimcilerinden Namık Ekrem Bey(1878-1917) de H.1326(M.1909) tarihli "Maârif" adlı risalesinde II.Meşrutiyet döneminin devraldığı eğitim mirasına ince bir eleştiri getirmekteydi. Buna göre:

Maârif-Mektepler

Maârif, lutfi pertevbaridir Allah'ın insana

Maârif, asimani bir gıdadır ruha, vicdana

Tekamül, i'tila ihya-yı devlet, feyz istikbal...

Maârifle müyesserdir, çalış tahsil irfana...

Bir milletin hayat umranı maârifdir. Bir milletin ruhi terakkisi maârifdir. Bir hükümetin hadım bekası maârifdir. Maârif, nazıma-i ikbal memleketdir. Maârifsiz memleket; metanette temelsiz duvar gibidirki; nagehanı bir sarsar şedid ile rehin işhidam olur.

Maârifsiz hükümet, silah müdafaası nakıs, belkide ma'dum bir muharip firkadırki netice-i cidalde düşünmek pençe-i galibiyetine esir düşer.

Maârifsiz millet, hakikatde fikir ve izandan mahrum, insan mesabesinde ki tahkim vatana hizmette hayatı mematından da muzır olur.

Biz Osmanlılar şarkın en güzide iklimlerinde en latif, mahsuldar mevkilerinde bulunuyoruz. Muhitimiz, feyz ve bereket, afakımız, nur ve letafet her toprağımız şuur fazilet... Bizim(Osmanlıların) tabiatından her türlü istifadeye kabiliyetimiz var.

Zekâvet ve isti'dadımız garplılara hayr tersan... Evet, garplılar Osmanlıların yalnız şecaatlerine değil, fetaneti fitriyelerine, ihtisaset asilanelerine de meftundur.

Lakin ve esfa ki mecbul olduğumuz kuvve-i zekâ zülûmat cehl ile söndürülüyor! Nezih ve münevver olan mirat hissiyatımız envarı maârifle bir kat daha celadar olacak yerde heyhat ki savurdıkları zulüm ve elem ğabarlarıyla perjenk ve bi-reng bırakılıyor.

Bizde ilim ve fen, akvamı mütemeddine maârifinin terakkisiyle ma 'kusen mütenasip olarak devam ediyor. Netice neye müncer olacak? ... Safra...

Bugün mülkümüzün en mütemeddin sayılan şehirlerinde bile her türlü nevakısı ikmal olunmuş, levazımı amade bir mektebimiz yok. Efradı milletden hassa-i maârif namına alınan paralar nereye gidiyor?

Vatanımızın en mamur tanılan kasabalarında bile şu asrı marifete muvafık, mükemmel bir kütüphanemiz bulunmaz. Köylülerimizin en fakirine varıncaya kadar verdikleri ianeler ne oluyor?

Anadolu'nun iç taraflarına gidilse; Van, Bitlis, Erzurum, Basra... cihetlerinde seyahat olunsa; o zavallı köylülerin, hatta şehirlilerin bile ilm ve maarifetden, temeddünden, terakkiden bi-haber... bi-mahrum... büsbütün mahrum oldukları görülür. Osmanlı Türk anasırı oldukları halde Osmanlıca'yı bilmezler, merkezden giden bir memur, onlara çok defa ifhamı meramdan aciz kalır.

Ah! Maârif ne olduğunu bilmek değil, belki o zavallılara işitmek bile nasip olmamış!

Terakki, medeniyet nedir? Öğrenmek değil, o biçarelere parıltısı bile erişmemiş! Tefeyyüz kemal, saadet fazilet... bunlar hayal, hülya kabilinden...

Güya ki oralarda Osmanlı değil, bir başka millet zulm ve cehalet arasında, harabazarlar içinde meskenete mahkum bir millet yaşıyor imiş! Yazık! Ah! Yazık! Bunlar da evladı vatandır. Tahsil maâriife sevk etmeli... Bunlar da insandır hemcinsimizdir. Mektepler açmalı, okutmalı, terakki, tekemmül yollarını öğretmeli... İnsaf etmeli. Yazıkdır! Günahtr! Haramdır!

Biçare köylüler sabahdan akşama kadar güneşin ataşeyn harareti altında çift sürmek, ekin ekmek ile uğraşır. Ayaklarında yırtık çarık, başları açık... Arkalarında eski, bin yerinde yamalı elbise... Bazısı nim uryan sefil sergedan! Çalışırlar, çabalarlar. Alın teriyle, namus gayretiyle kazandıkları beş on parayı tuza ekmeğe vermeden maarif hissesi diye, vergi diye hükümet memurlarına, tahsildarlara yetiştirirler.

Pek çoğunun çoluk çocuğuyla barınmakta olduğu bir kulübedir, o da harap! İşlettiği saban bozuk, çift hayvanları cılız, hasta... İşte bu kadar mazayıklar zaruretler içinde yuvarlanırlar da, ah! Toprakları turnaklarıyla kazır, hububatı dişleriyle öğütür, zulmetler, sıkıntılar, tehlikeler arasında elde ettikleri, dişten turnaktan artırdıkları birkaç parayı -ne için verdiklerini de bilmezler biçareler- hükümete uzatırlar.²

Bu hallere yürekler parçalanır. Ya vicdanlar nasıl tahammül ediyor? Hükümet bu paraları ne için alır? Nereye sarf eder? Kimlere verir? Haydi o zavallılar bilmiyor diyelim, bilenler de yok mudur? Var pek çok... Millet in öyle zekileri, hele Türk anasırın öyle uyanıkları vardır ki feryad! Darbe-i istibdadın tesiri mehrebiyle gözleri yumulur, daha doğrusu gözleri açık uyumaya mahkum edilir.

² Hem çok vakidir ki bir köylüden vergi namı altında birkaç defa cebren para alınır. Bir tahsildar gelir, alır. Bir başka memur çıkar alır; bir diğeri daha saldırır alır... Hele zavallı vermesin, ihtiyar halinde falakaya yatırılır. Çocuklarının, familyasının önünde döğülür, sövülür. Masumlar baba der, ağlar. Babalar, Allah der sızlar! Bir takım zalim tahsildarlar, hain jandarmalar da paraya mukabil, sened yerine köylüye bir saman tezkiresi verilir. Köylü cahil, bilmez, anlamaz. Bir vakit sonra na mevsim gelen bir diğeri, yahud yine aynı memura senedini gösterince: Hay abdal, bu saman tezkiresidir. Birine saman vermişsin. Paraya mukabil sened almışsın. Bu vergi ilmi haberi değil. Haydi ağnam vereceksin. Haydi vergi vereceksin... diye kimbilir kaçınca olarak tekrar alır.

Öyle parlak fikirli gençlerimiz, keskin muhakemeli müstaidlerimiz bulunur ki yapılanlar her nev' entrikaları, hileleri, çevrilen dolapları, irtikab olunan rezaletleri, ihanetleri en hafî noktalarına kadar bilir, anlar.

Fakat heyhat! Etrafda dolaşan zalim tarassudcuların, hafîye denilen namus, diyanetden bi-nasip, insan suretinde haşaratın hücum ve tazyikleriyle, her türlü tehditleriyle o müştakan hürriyet o aşîkan adalet, o dil-dadegan didar vatan hiçbirşey görmüyor, bilmiyor gibi duruyorlar. Yahud açıkçası görmemeye anlamamaya mecbur tutuluyorlar!

Yoksa bilinmiyor, anlaşılmıyor mu ki: O paralar, milletin yana yakıla verdiği vergiler, ianeler, döne dolaşa gaddar, murdar ellere girer, melüs meşum keselere akar dolar.

O paralarla nazar riba sahilsaraylar, menkuş ve muhteşem yalılar, apartmanlar, oteller satın alınır. Bağlar, bahçeler, çiftlikler, köyler istimlak edilir... İşte bunları, bu mezalim bi-dinaneyi yapanlar hükümet memurları: Ah! O vatan hainleri, istibdad hadımları! Bir takım caniler alçaklardır.

Milletin kanını emen, vatanın bağırını delen, devletin mezar izmihlalini hazırlayan bu canavarlar yalnız maldar, milyoner, milyarder olmak için çalışırlar! Evladı vatan çıplak, aç, bi-mecal... kim düşünür! İfzad millet cehalet içinde kahırlar, işkenceler altında gıryan, mariz, muhtazır... kim acır!

İcrayı adaletde kusur eylese hükam

Eyvah, bu millettir olan ortada mağdur.

Maârifimiz mütenezzil, bu sebepten istikbalimiz mütezelzildir. Maazallah! Hele şu son zamanlarda, Maârif Nazırı Haşim Menla olunca, mektep, muallim, marifet, funun... mashara oldu. Eğlence hükmüne girdi.

Hocalıkta herşeyden evvel aranılacak noktalar: Ehliyet, malumat, ihtisas, edep ve iffet, vukuf tedris, ilm takrir ve tefhim... bunlar. İşte bir muallim bu meziyetleri haiz olmak lazım gelirdi. Fakat hayfki bu sıfatların üçünden ikisinden bile hissesi olmayanlar muallim tayin olunuyor. Mekteplere hoca gönderiliyor. Evladı vatanı bunlar nasıl terbiye edecekler? O körpe dimağlara feyz irfanı -kendilerinde bulunmadığı halde- hangi marifetle, hangi kudretle yetiştirebilecekler?

Bu kim; paşaya mensup: Haydi muallim. Bu kim mahdum beye mensup haydi bir mektep hocası... Bu damad efendiye, ya bu arabacıya, ya bu odacıya, ağaya, işçiye, aşçıya... mensub... mensub! Aman yarabbi ne bitmez tükenmez mensub!

Ötede yüzlerce erbabı istihkak var. Kimin umrunda... Bir de birçok aliye mezunları aid olduğu mesleki muktezası müracaat ediyor, nezaret salonlarında sürünüyor. Aylarca yıllarca sürünüyorlar. Vazife isteyip yalvarıyorlar, ağlıyorlar... kim düşünür?

Şurada birisi etek öpmez abre dökmez. Namus gayretiyle yaşama ister. Malumat ve müktesebatı kafî. Vatanına hizmet edecek. Hem cidden hizmet edebilir. Kim takdir eder? Hangi hamiyetli vicdanlı sever... Vatanına hizmet matlub mu ki? Memleketin milletin terakkisi arzu olunuyor mu ki? Heyhat!

Bir yere intisabı olmayan, kimsesizler, bin bela ile bir muallimlik elde edenler, bar ihtiyaç altında ezilir. İdare-i nefisden aciz ayda güç hal ile aldığı üçyüz kuruş ücretle münferiden yaşasa bile geçinmek düşvar. Ya ailesi de var ise... Ya ebeveynine de iâşe etmek mecburiyetinde ise...

Paşa, muallimlere verilen ücreti çok görüyor. "Muallimler, mektepler olmasa, ben maarifi pek ala idare ederim" diyor. Biçare! Kara cahil bilmiyor ki zerre kadar liyakati olmadığı halde ihraz ettiği o makam nezaret, mektepler muallimlerle kaimdir.

Düşünmüyor ki vucud bi-sûdi ağırlığında 360 lirayı ayda ona zahmetsiz, emeksiz mal ettiren millet, maarif, mekteplerdir... O durduğu müzeyyen keşane, altındaki mükellef gerdüne, arkasındaki sırmalı üniforma... Yediği, içtiği... Hep vatan, maârif, mekatip sayesinde. Nail olduğu bu nimetler, bu servetler. Ah! Milletin sızdırılan kanı kopartılan eti, kemiğidir.

Maârif Nezareti'ne belki ayda bir memur alınır. Meclise aza, encüme aza, mekteplere müfettiş, mektupçuya muavin, muavine muavin... nev' icad vazifeler na-şinide memuriyetler...

Muallimlere ücret olarak saati üç-beş kuruş çok görülür de öteden haftada değil, ayda bir saat vazifesi başına gelmeyen nazeninlere ayda üç-beş bin kuruş maaş tahsis olunur.

Tekrar edelim: Bu paralar babalarının mirasından verilmiyor. Çiftliklerinden gelmiyor. Malikânelerinin iradı değildir. Milletin parasıdır. Ahalinin verdiği ianelerdir. Hassa-i Maârif diye aldıkları vergilerdir. Muallim ücretidir. Her hizmet mukabilinde bir ücret; her vazifeye karşı bir hak aranır. Bunlar hangi hizmetlerine, hangi iyiliklerine mukabil bu maaşları böyle bol bol alıyorlar? Maârif Nezareti'nde bulunan şimdiki reislerden hatta azadan birinin aldığı maaşla koca bir mektebin heyet-i talimiyesi idare olunur.

Ey gasb hak! Aç görelim; nerde kitabın? Mahşerde sorulmaz mı sanırsın ki hesabın!

Avrupa'da, Amerika'da her memlekette muallimlik, bir meslek mahsus, hem pek mukaddes bir meslek ad olunmuştur.

Muallim olmak, bu nam fahri kazanmak büyük bir iktidara vabestedir.

Memaliki mütemeddinede mekatibi aliyyeden bile şehadetname alanlara der-akab vazife-i talimiye verilmez. Muallim yetiştirmek için "Ekol Normal" denilen darülmualiminler vardır. Buradan çıkanlar evvela muallim muavinliklerinde istihdam olunurlar. Mütehasis malumatlı muallimlerin maiyetlerinde bulunurlar. Muavinlik vazifesiyle mekteplere devam ederler. Çünkü muallim olmak için usul-i tedrisde hüsnü tefhim ve takrirden rusuh ve mümarese lazımdır.

Hocalığa liyakat ve ehliyet gösterecek dereceyi buldukları anlaşılınca kendilerine birer ehliyetname verilir. Sonra muallim olabilirler.

Bizde böyle mi ya! Herhangi mektepten, mesela; rüştiyeden neşet etmiş, kalemden yetişmiş, hatta hiç mekteb görmemiş kimselere bile muallimlik veriliyor idi. Bir mektebden metrud başka bir mektebe hoca oluyordu... İşte bu yolsuzluklar, bu muhalif kanun, menafi-i usul haller, ne gibi fenalıklar tevlid ediyordu! Ne türlü su-i misaller vücuda getiriyordu. İşitiyorduk, görüyorduk! Maârifi bozuyor, yıkıyor, bitiriyordu. Bu sebeple vatan devlet mahvoluyordu.

Bir misal arz edeyim; devri istibdadın ihtizarında, Kanuni Esasi'nin ilanından iki ay kadar mukaddem bir zat Maârif Nazırı'na müracaat eder. Etek öper, dalkavukluk yapar her nasılsa kendisini paşaya sevdirebilir, ihtiyacından bahseder yalvarır, sızlanır mekteplerde bir hocalık ister, paşanın kesesinden ne çıkacak! Hemen emreder Darü'l Hayr'da Coğrafya dersi muallimliği münhal imiş oraya tayin olunur. Bizim cahil bi-mağaz emirnamesini alır, hoca oldum diye sevine sevine mektebe gider, müdüre emirnameyi gösterir, müdür okur "peki efendim hemen sınıfa teşrif ediniz" der.

Biçare muallim(gayri âlim) sorar: Hangi sınıfa, ne dersine?

-Coğrafya dersine buyurunuz.

-Hayır, efendim, hayır ben Coğrafya bilmem, okutamam.

-Aman hocam, emirnamenizde öyle yazıyor.

-Hayır, hayır... yalnızlık var ben Türkçe Kıraat, İmla hocasıyım, bunları bilirim.

Çocuklara Kıraat öğreteceğim. Hangi sınıfta var ise gireyim...

-Hocam nasıl olur! Burada Kıraat-İmla dersi münhal değil. Kimin yerine gireceksiniz?

-Kimin olursa olsun. Beni paşa tayin etti, derhal buraya geldim. Şimdi siz reddediyorsunuz, Coğrafya dersi okutuyorsunuz. Ben yapamam, hem ne için bu teklif?

Mektep müdürü anlar ki hocanın Kıraatden İmladan gayri birşeye kabiliyeti yok...(Sorulsa idi, eline bir kitap verilse idi acaba Kıraatı da doğru düzgün yapabilecek miydi?)

"Peki efendim yarın teşrif ediniz icabına bakarız" der. Doğru Maârif Nazırı'na gelir, vukuu hali anlatır. Paşa pir hiddet: "Ne yapıyorsun! Bırakın sınıfa girsin, çıksın. Alıştırın, alıştırın! Dershaneye girmeyi çıkmayı öğrensin, kafî" demesin mi! Düşünmeli, koca bir devletin maârifi umumiyesine nazır olan bir zat böyle yaparsa vah vah! İşte bir ibret, hem öyle acı bir ibret, öyle müdhîş bir afet ki, neticesi inkıraz izmihlal...

Zaman istibdad, bizi, milleti bu suretle ezdi na-ehl nazırlar, cahil amirler fûru-maye paşalar, vicdansız memurlar, bi-namus reisler vatani harabazara döndürdüler. Maârif memuriyetleri yağma oldu. Her meslekden adamlar bu sülûke sokuldu. Paşanın, beğnin, efendinin, ağanın hatırına riayet olundu.

*Na ehle verildi sermidan siyaset
Bir hatır için Kâbe-i ikbal yıkıldı.*

Ahiren Kabataş'da bir mektebi idadi teşkil olunmuş idi. Muallimeyn memureyn sairen in intihab ve tayinleri için Maârif Nezareti'nde -güya daha sadıkane, daha muhafane iş görülmek arzı olundu da- ayrıca bir komisyon teşkil edildi.

Bu meclis uzadı. Karar verilir, müzakere biter, evrak nazıra gider. Nazır(mucib) demez. Devlethanede mahdum beylerden, damatlardan, ağalardan mürekkebe ayrıca bir meclis daha kurulur. Tezekkür olunur. Bazıları değiştirilir, ilave edilir, çıkarılır. Şöyle böyle yine komisyona havale, komisyon tekrar işe bakar, ba'de'l ikmal nazıra. Oradan yine devlethane komisyonuna hülasa komisyondan komisyona, meclisten meclise, müzakereden müzakereye... Bu mesele de aylarca sürdü. Eline bir tavsiye alan haydi maâriife. Bir tezkire yakalayan haydi paşaya, reise, azaya... Koşan, koşana, kapan kapana...

O sırada bir diğeri de "Destur!" Der, içeriye dalar mağduriyetinden bahseder. Adalet hakkaniyet ister. Meclisin en insafı! Yahut en vicdanlı! Azasından biri: "Seni buraya kim gönderdi?" diye sorar. O da: "Allah" der. Bu sualden maksat senin de tavsiyen var mı? Sen kimin iltimasıyla geldin... demek idi. İşte hep işlerimiz böyle oluyor. Mültemisi, hamisi olanlar mevki tuttular külâh kaptılar. Kimsesizler, erbabı namus açıkta kaldılar. Sefaletle boğuldular. Acınacak hale giriftar oldular. Fakat:

*İzhar futur eylemez erbabı hamiyet,
Namusdur onlarcasında, fahru meziyet*

Bir mektepte Fransızca, Edebiyat, Kavanin, Servet ilh... gibi bir ders açılır. Darümualliminden mezun bir efendi mekatibi idadiye müdürüne müracaat eder(Kanuni Esasi ilanından evvel böyle şimdi de bu hal). "Falan mektepte, falan ders münhal, beni tayin ediniz" diye rica eder. Müdür:

-Sen nereden mezunsun?

-Darümuallimînden

-Hayır, olmaz, okutamazsın. Darümuallimînden çıkanlar bu dersleri okutamaz.

Hasübbhanallah! Darümuallimîn mezunları Fransızca bilmez, Tarih bilmez, Edebiyat bilmez... Bu zavallılar ne bilirler? Ne okuturlar? Ne öğreniyorlar?

Bu Darümuallimîn mektebi değil de bir imarethane midirki giren çorbasını içip çıkıyor! Mademki bu mektepte şu dersler tedris olunuyor, bir sınıfta bari bir, iki kişi çalışmış, istifade etmiş, bilir anlar bulunmaz mı? Bunların hepsi kabiliyetsiz, idraksiz midir?

Yahut bil-farz biri hususi tahsil etmiş olur, o dersde iyice vukuf ve melekesi bulunur. O halde bilmediği yahut okutamayacağı ne malum? Yoksa Darümuallimîn mezunu olmak mı kabahat? Bir Mülkiye veya Hukuk mezunu herşeyde yed dolu sahibi olamaz. Bir mektebin namu parlak olmakla oraya her girip-çıkan da parlak fikirli, zeki, malumatlı olmak mı icap eder. Zihî tasavvur batıl! Birçok Mülkiye, Hukuk mezunları biliriz ki en ziyade bilirim dediği şeyden bile bi-haber. Ya nasıl olur da bunların hepsi edip azam âlim kül telakki olunur!

Adaletten, hakikatten ayrılmayalım. Ehliyet, ciddiyet gözetelim, kalblerimizde, dimağlarımızda, his hizmet, arzuyu terakki besleyelim. Bize bunlar bu ümidler, bu nezih hareketler badi-i saadet ve selamet olabilir.

Fuyuz Maârif

Avrupa devletlerinden hangi birinin kitap medeniyeti açılrsa ilk sahifelerinde maârif okunur. Garp ve şark hükümetlerinden hangisinin tarih tekâmülü mütalaa olursa evvelin sahaifde sername-i maârif görülür.

Maârif, gerçi lafızda birkaç harfdan ibaret lakin manada pek vasi', pek derin, pek ulvidir. Daire-i ihatasına cihanlar sığar. Asimanlar gömülür. Ziyayı muhitinden şemslar, gökyeler istinare eder. Feyzü cevali seriü'silandır. Yayılır, açılır zeminden fezadan uçar arşı, levhi kulmi geçer ilerler. Bargâh elvehite kadar ilerler.

Nur seyyali berki'lcevelandır. Sıçrar, parlar, yükselir lahuta doğru yükselir.

Maârif şa'şalardan, Zührelerden, bederlerden, halelerden, tirajelerden toplanmış bir kitle-i envardır. Nüfuz ettiği noktaları feyzden feyze, rekten renye, ziynetten ziyete büründürür. Maârif bir amanzir efsan bir selsebil çuşan zevahirdir. Güzergâhında bilurin ceryanlar, ziverin feyezanlar, simin dalgalar husule getirir. Serpildiği âlemleri bir cilazar bedayi' haline kalb eder. Geçtiği yerlerde zulmetten iz bırakmaz.

Maârif kemal ihtişamıyla tecelli ettiği iklimlerin ne zemininde zil vahşetden nişane, ne simasında sehab cehaletten eser kalmaz...

Bir memlekette maârif nasıl terakki eder? Devam intişarına feyezan incilasına ne türlü imkân bulunur? Esbabı tekemmülü nelerdir?

Bu suallerin hepsine kâfi ve kafil bir cevap! "muallimler" denilebilir. Şüphesiz bunu her zi-akl tasdik eder.

Her yerde, her vakit muallim denilince hatıra naşir ulum bir vasıta-i Zişan gelir.

Muallim nam alınınca; fikirde, hayalde hadım funun ve terakki bir sahib fazl irfan tecessüm eder.

Muallim gencine dar maârifdir. Muhyi-i medeniyet vayeşşan saadettir.

Hulusi niyet, iffet ve istikamet. Muhabbet vatan, milân ifade incizab hürriyet... Gibi evsaf aliye ile mümtaz, ruşen fikir, muktedir bir muallim hükümetin, milletin mabe'l iftihar, vatanın en güzide, en muhterem evladıdır. Herkes tarafından söylemeli, takdis olunmalıdır. Zira: Mülkün vasi bir kıtasında parlayan sirac tefeyyüz onun dest mübarekinde bulunur. Çünkü devletin bekayı saadetine, infilak kemaline ondan pek, pek çok hizmetler beklenir.

Muallim vatanın sabah zi safayı ikbalinde doğan nîr firuzan gibi fikirlere nur irfan serir hayat istikbalimizi müdafaa için her biri bir pehlivancihan olacak mücahid siyaset kahraman kalem meydana getiren yine muallimler mürebbilerdir.

Avrupa'da muallimler fevkalade izzet ve hürmet görürler. Ahali, memurin, ümera hep hocaları muazzez ve mübeccel tanır. İngiltere'de bir mekteb-i ali hocasına bir nazırın hatta başvekilin maaşına yakın ücret verilmiş! Bu niçin? Çünkü nazır da başvekil de yetiştiren muallimdir. Hâkime de, hükümdara da taunfevan sabavetlerinde feyz ve kemal, ilm ve edeb öğreten, ders fazilet veren, fikr hâkimiyet, hikmet hükümet ilka eden yine onlardır, üstadlardır.

Muallimlere az ücret verilmekten vatan ve millet için husule gelen zararlar hadsiz, hesapsızdır. Bir takımını ta'dad edelim:

Evvela bir muallim, yalnız ihtiyacat zaruriyesi için en ucuz, en sehle'ta'yiş bir şehirde bile mukim bulunsa ayda iki yüz elli kuruştan dun bir ücretle temin maişet edemez. Bu meblağı bir muallim elde etmek için nazır sabkın tensib zalımanesiyle³ saati beş kuruştan haftada oniki saat ayda kırksekiz saatden fazla vazife-i tedrisiyede bulunmadılar. Bu nasıl mümkün olabilir?

Ayda kırk elli saat hizmeti talimiyesini bi-hak ifa etmek için bir muallim ne kadar çalışır, nasıl çalışmak ister, ne türlü heves ve gayret gösterir? İnsafla, mürüvvetle düşünülün kuvvet layemut ayda bir eline düşen cüzi bir ücret onu besleyemez, belayı maişet onu sarsar, harab eder.

Meşagili fikrîye mesai-i bedeniye gibi değildir. Güçdür; hem kat kat güçtür. Bir hamal gündüzleri akşama kadar yük taşır; ağır ağır işler görür; terler içinde yüzer; yorulur. Fakat gece oldumu rahat rahat uyur, vücudunu dinlendirir. Gamsız yaşar. Seksen-doksan sene yaşar da yine kaviye'l bünyedir, sıhhati yerindedir. İletsizdir. Arasıra işitiyoruz: Bir salhurde vefat etmiş: Yüzyirmi-yüzotuz sene yaşamış. Tercüme-i hali anlaşılmuş: (Hamallık eder imiş yahud köylü imiş, çiftçi imiş... Bu adamın ahir ömründe bile a'zayı bedeniyesi tam sağlam) denilir.

³ Kabahat sırf nazırda değildir. Erkânı nezarette senelerden beri umuri maarifi ellerinde bazıha gibi oynayan bedhava müstebidler de idi ki bir nazır bi-lizanın efkârı mahrubasına perva oldular. Muhafaza-i mevki, temin menfaati şahsiye... Gibi iğraz faside uğruna tahribden çekinmediler. Allah'dan korkmadılar. Peygamberden utanmadılar. Evladı vatani talim ve terbiyeden; istifadeden mahrum bıraktılar...

Hâlbuki bir muallim böyle midir? Gündüzleri tedrisat-ı mütemadiye ile uğraşan bir hocaya geceleri havab rahat nasip olur mu? Gündüz talebeye anlatacağı-öğreteceği dersleri gece kendisi de -ihtimalki unutmıştır- çalışmak; mefkûresine birleştirmek icap etmez mi? Hangi vicdanlı bir muallim vardır ki vereceği dersi evvelce hazırlamadan sınıfa girer-girmeye cesaret eder? VeleVKi sınıfa girebilsin; ne söyleyecek? Ne anlatacak? Terhat mı? Masalcılık devri geçti; bilmelidir: Yâve-perdazlık para etmez. Şarlatanlık iş görmez. Hele bundan sonra kafası boş, geveze bir hoca hiçbir mektepte hiçbir zaman dikiş tutturamaz. Yirmi-otuz kişilik bir sınıfta bile elbette iki-üç zeki, çalışkan, mu'tarraz bulunabilir. Bunlara cevap vermeli.

Bu halde muallim çalışacak geceleri de saatlerce fikir yoracak. Peki, bu vücuddur; demir değildir. Bir kemanın kirişi daima gergin tutulursa dayanmaz; kopar. Bir makine fevka'l tahammül işlerse aşınır, bozulur. Hayati insani de böyle değil midir? Dimağ muttasıl uğraşsın, yorulsun, yıpransın; a'zayı bedeniyeye inkaz hükm edebilir mi? Ne mümkün. İşte bu sebepten vücut zayıflar. Hayatı mihver intizamında devran edemez. Netice? Fena! Ziya' ebedi!

(Sağlam vücuda salim fikir) denilmiş. Pek doğrudur. İstatistikler haber veriyor: Her memlekette ancak vefayat; muallimlerle avukatlardan imiş! Demek ki işgalatı fikriye hayatı bitab harab ediyor. Haydi, bitsin diyelim ne beis var. Zaten bu misafirhane-i fenada ebediyet kime müyesserdir? Muallimlik vazife-i mukaddesesiyle vatanın ihzar saadeti, tenvir istikbali uğrunda terki hayat etmek şehitlik, bir şehadet gurra sayılır. Ne bahtiyarlık o hocalara ki en son demlerini, ahir nefeslerini de neşri ulum için sarf ettiler.

Bu muazzez meslekde ihyayı vatan için çalıştılar-çalışarak gittiler. Mesele orada değil. Muallimlerin bu suretle azalması. Nüfus memleketin manen eksilmesi⁴ tenakus nüfusun devamı: Vüsat ve azimet milletin tenzili; bunun netice-i temadisi: Hükümetin verta-i inkıza düşmesi budur.

Saniyen bir muallim yalnız ihtiyacı zaruriyesini def' ile mi iktifa edecektir? Hevayici medeniyesi yok mudur? Hele şu asır dirahşan temeddünde ihtiyacı medeniyeye günden güne çoğalmaktadır. Şa'saai medeniyet bir taraftan gözleri kamaştırdıkça diğer cihetden bela-ya ta'yişde belleri bükmektedir. Bir hocanın giyecek, yiyecek, yatacak vesair levazımı halihazır medeniyetle mütenasip olmaz ise ne elim endişe! Ne azim ızdırıp! Muallim vardır ki derd kahr ihtiyaç yüzünden mahvu perişan olup gitmiştir.⁵ Bu hali icap ettiren işte killet ücrettir.

Salisen: Erbabı vicdana, ashab irfana sorarız bir muallim gayri kafi bir ücretle emrahim tedrisde terakki ve muvaffakiyet gösterebilir mi? Evladı vatanın temin istifadesine matlub derecede olsun çalışabilir mi? Bir hoca okutacağı fenlere aid birçok ecnebi kitaplar elde etmeli -elsineye aşına ise- risaleler, eserler bulundurmalı. İcabında alat ve edevat edinmeli... Hülasa: Tevsi malumatına hadim her türlü vesait hazır olmalı. Bu ise para ile olur. Servet ve sermaye ile mümkündür. Heyhat! İhtiyacı mübremesini tesviyeden aciz bir hoca: Levazımı tedrisiyesini nereden bulacaktır?

O halde muallim şakirdanın fikrini tenvir değil kendi malumatını tezyid edemez. Edemeyince yetiştireceği talebenin de derece-i irfanı mahdud kalır. Memleket için vukufu gençler işten anlar adamlar yetişemez. Yetişmeyince; saadet istikbal ikbal vatan parlamaz. Parlamayınca millet zulmette kalır.

Rabian: -Bu en mühimdir- Muallimler madam el-hayal zümre-i rehabin gibi; münferiden mi; bakiren mi yaşayacaklardır? Hayır: Teehhül de lazım. Aile teşkil edecekler, çoluk çocuk sahibi olacaklardır. Peki, alacakları ücret, yalnız nefislerini iâşe ve infaka elvermezse, nasıl

⁴ Zira: Muktedir vatanperver bir muallimin ziyayı millet için belki bin hamiyetsiz cahilin zevaletinden daha müessir; daha dil-suzdur şüphesiz.

⁵ Eski kirlî gayri muntazam bir kiske ile talebenin huzuruna çıkan muallimlerin talebe nazarında vakar ve haysiyeti muallimaneleri mucib istihfâfdır. Ba-husus bizde ilm ve fazldan ziyade kalb kıyafet aranılır! Şık, süslü, tenasüb endam sahibi oldumu herşeyi bilir zannolunur. Fakat maatteessüf bu yanlış bir fikirdir. Fazl ma'rifet, hüner meziyet: Kıyafetde değil, kafada, kalbededir.

evlenilir? Nasıl evlad ve iyal sahibi olmak arzu ederler! Bu kabil midir? Kabil olmayınca bakınız ne gibi mahzurlar baş gösterir, memleket için ne türlü fenalıklar husule gelir.

Evvel emirde gayri müteehhil bir kimse -hilkat muktezası def' şehvet edeceğinden- na-meşru ahvale sevk nefis eder. Heva ve hevasına uyar. Sefahat âlemlerine dalar. Daha daha iş ve işrete mübtela olur. Daha sonra muhit sevda; vesvese endişe... Fütur; acz... Bunlar; bu ibtilalar bu belalar onu bitirir. Belki devre-i şibabında mahv olur gider. Ya bunun gibi ötede beride girdab fenaya düşenler içinde zeki; müsteid; faal erbabı iktidar varsa... Ya bunlardan millete vatanına birçok hizmetler umulur hayırvehah gençler mevcut ise... eyvah! Bu memleket için bir ziya' bir zarar hem büyük bir zarar değil midir?

Bundan başka bu hallerin vukuu ahlakı umumiye üzerinde son derecede vahim bir tesir elim bir su-i tesir hâsıl etmez mi? Talebe kimden ders ibret alacak? Lokman'ın dediği gibi edebi edebisizlerden mi öğrenecekler?

Yukarıdan beri arz ettiğimiz ahval-i müessifenin yegâne çare-i ezelesi: Muallimlere iklimin, zamanın, medeniyetin müsaadesi derecesinde ücret vermek... Saati beş-onbeş kuruşa değil bir had kıfayede, bir nisbet adılanede onları tavzif ve terfi etmek⁶ hisse-i maarif namıyla ahaliden, milletden toplanan paraları mavaz' lehine: İşte bu evladı memleket mürebbilerine, bu muhterem üstaplara vermek... Evvel emirde bunların huzur istirahatlerini, ceryan hayatlarını, mesudiyetlerini istemek... Vicdanen hamiyeten istemek...

Bunlar müsterih, kayd maişetten azade olmalıdırlar ki zihinlerini, fikirlerini hüsn tedris ve talime hasr etsinler. Başka bir şey düşünmesinler. Çalışsınlar, çalıştırsınlar, talebenin istifade ve istifazesi için en muntazam, en muvafık yollar, en kolay en güzel çareler vasıtalar araştırsınlar bulsunlar; tatbik etsinler; göstersinler... Bu sayede vatana, millete değerli; iktidarlı; edebli; iffetli hadım faal adamlar yetiştirsinler... matlub daima budur.

Neden acaba maârif meclis reisine beş bin; azaya dörder bin kuruş verilsin? Niçin maârif nezaretine lüzumundan fazla ketebe memurin alınsın? Ötede beride birçok maârif varidatı su-i isti'mal olunsun?

Ah! Vicdan pak! Hamiyet pakize! Ey iki cevher-i bülendgüzide! Vatan ve millet; size malik evlatları reis umurda görmek ister...

3. SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde yenileşme hareketleriyle eğitim-öğretim işleri bir devlet görevi haline geldi. Tanzimat döneminde nitelik ve nicelik bakımından gelişme gösterildi. II.Abdülhamid döneminde ise reformlar devam ettirildi ve eğitim sistemi daha da merkezleştirilerek kontrol artırıldı. II.Meşrutiyet dönemiyle birlikte ise söz ve yazı özgürlüğüyle eskinin uygulamalarına eleştiriler getirildi. Eğitim sistemine eleştiri getirenlerden birisi de dönem eğiticilerinden Âyanzade Namık Ekrem idi. Maârif adlı risalesinde mevcut uygulamaları eleştirmektedir. Buna göre bir milletin varlık ve ilerleme sebebi maârifdir. Osmanlı ulusu ilerlemeye açık bir toplum olmasına karşın ve bunun maârifle desteklenmesi mümkün olmasına karşın aksi uygulamalarla karşı karşıya kalmaktadır. Ülkede müteakim mektepler-kütüphaneler bulunmamaktadır. Verilen ianeler yerini bulmamaktadır. Halk ilim ve marifetden, medeniyetten bi-haberdur. İdareciler bunlara kayıtsızdır. Atanan öğretmenlerde liyakatli bir öğretmende olması gereken hasletler yoktur. İltimasla öğretmen atanmaktadır. Bürokratların yüksek maaş almasına karşın öğretmen maaşları geçinemeyecek kadar düşüktür.

Medeni ülkelerde yüksek dereceli mekteplerden mezun olanlar öğretmen atanabilmek için belli basamaklardan geçmeleri gerekirken bizde herhangi bir mektepten çıkmış hatta mektep

⁶ Hatta fikri acizaneme kalırsa mekteplerdeki muallimler müteehhil olmalıdırlar. Nitekim bir imamda; imamete layık evsafdan biri de mütezevvic bulunmasıdır. Muallimler de şakirdanın imamı muktedâ-bihi demek değil midir?

görmemişler dahi öğretmen olabiliyor. Bu, yolsuzluklar, fenalıklar doğuruyor ve maârif bozuyor, ülkeyi mahvediyor.

Medeni ülkelerin hangisinin tarihi gelişimi mütalaa olursa temelde maârif görüldür. Maârif nüfuz ettiği noktaları nurlandırır, zulmetten, vahşetten, cehaletten iz bırakmaz. Maârif öğretmenler sayesinde terakki eder. Hulusi niyet, iffet, vatan ve hürriyet sevgisi gibi yüksek vasıflarla mücehhez bir muallim vatanın en muhterem evladıdır. Devletin bekası için ondan çok şey beklenir.

Avrupa'da muallimler fevkaalede izzet ve hürmet görürler. Bütün kesimler hocaları muazzez ve mübeccel tanır. En yüksek maaş da onlara verilir. Muallimlere az ücret verilmesi zararlar hâsıl eder. Maiyetlerini temin edemezler. Sonra fikri meşgale, bedeni mesai gibi değildir ve güçtür. Bu da öğretmeni yıpratır. Muallimlerin azalması memleketin nüfusunun manen azalması, milletin tenzili, bunun sonucu hükümetin inkıza uğraması demektir.

Bu medeni asırda ihtiyaçlar çoğalmaktadır. Bir hocanın giyecek, yiyecek, yatacak vesair levazımı hâlihazır medeniyete uygun olmalıdır. Bir muallim yetersiz ücretle tedrisde ilerleme ve başarı gösteremez. İcabında kitaplar, risaleler, alet-edevat edinmesi gerekir. Bu da para ile olur. Muallim kendini geliştirmeyince talebenin derece-i irfanı mahdud kalır. Memlekete yararlı adamlar yetişemez. Yetişmeyince saadet istikbal ikbal vatan parlamaz. Parlamayınca millet zulmette kalır. Muallimlerin aile teşkili de gerekir. Bu da maddiyatla olur. Muallimlerin evlenmemesi onları meşru olmayan yollara sevk edebilir. Bu da öğrenci için su-i misal teşkil eder.

Bütün bunların yegâne çaresi muallimlere zamanın-medeniyetin müsaadesi derecesinde adil ücretler vermektir. Evvel emirde bunların huzurlarını, mesudiyetlerini sağlamaktır. Bunlar müsterih, maiyet derdinden azade olmalıdırlar ki zihinlerini tedris ve talime hasretsinler. Vatana, millete hayırlı adamlar yetiştirsinler.

Sonuç itibariyle Osmanlı eğitim modernizasyonu, II.Mahmud ve Tanzimat dönemlerinde hem nitelik hem de nicelik bakımlarından yayılma ve ilerleme gösterirken II.Abdülhamid döneminde ise niceliksel gelişmeye karşın niteliksel bakımdan kısır kalmıştır. II.Abdülhamid dönemi maarifinin en çok tenkit edilen tarafı ilgili risalede de gösterildiği üzere şüphesiz nitelik yönüdür. İmparatorluğun zaten zayıf olan malî kaynakları Abdülhamid rejiminin kapsamlı boyuttaki eğitim politikalarının tutarlılıkla uygulanmasına engel teşkil etmiştir ve söz konusu tedbirler ancak sınırlı düzeylerde başarıya ulaşabilmiştir. Her zaman olduğu gibi, parasızlık, liyakatsizlik ve öğretmensizlik gibi hususlar bu dönemde de en büyük güçlüklerdir. Bazı çareler aranmışsa da koca imparatorluğun problemleri çözülememiştir. Dolayısıyla problemler çözüme ulaştırılmadan daha sonraki yıllara aynen devredilmiştir.

4. KAYNAKÇA

- Akkutay, Ülker(1984). *Enderun Mektebi*, Ankara.
- Ayanzade Namık Ekrem(1326-1909). *Maarif, Vatan İçin Faideli Kitaplar*, İstanbul.
- Başgöz, İlhan Ve Wilson, E. Howard(1968). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Eğitim Ve Atatürk*, Ankara.
- Bilim, Cahit Yalçın(2002). *Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi (1734-1876)*, Eskişehir.
- Cihan, Ahmet(2004). *Reform Çağında Osmanlı İlimiye Sınıfı*, İstanbul.
- Ergin, Osman(1977). *Türk Maarif Tarihi*, İstanbul.
- Kazıcı, Ziya(2003). *Osmanlı Vakıf Medeniyeti*, İstanbul.
- Kodaman, Bayram(1991). *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Ankara.
- Kodaman, Bayram Ve Saydam, Abdullah(1992). "Tanzimat Devri Eğitim Sistemi", *150. Yılında Tanzimat*, Ankara.
- Mahmud Cevad İbnü's Şeyh Nafi(2002). *Maarif-İ Umumiye Nezareti Tarihçe-İ Teşkilat Ve İcraatı*, Yayına Hazırlayan: Mustafa Ergün, Tayyip Duman, Sebahattin Arıbaş, Hüseyin Dilaver, Ankara.
- Sakaoğlu, Necdet(1993). *Osmanlı Eğitim Tarihi*, İstanbul.
- SO-MEL, Selçuk Akşin(2010). *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi(1839-1908) İslamlaşma, Otokrasi Ve Disiplin-The Medernization Of Public Education İn The Ottoman Empire 1839-1908 İslamization, Autocracy And Discipline*, Çeviren: Osman Yener, İstanbul.

**Âyanzade Namık Ekrem (1878-1917)'ın Maârif Adlı Risalesine Göre II. Meşrutiyet Dönemi Başlarında
Osmanlı Devleti'nde Maârifin Durumu**

75

UNAT, Faik Reşat(1964). **Türkiye'de Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış**, Ankara.